Nekateri vidiki udeležbe otrok v raziskavah

Martina Kovačič Kuzmič

Univerza na Primorskem

martina.kovacickuzmic@pef.upr.si

Jurka Lepičnik Vodopivec

Univerza na Primorskem

jurka.lepicnik@pef.upr.si

Prispevek se osredotoča na razlike med raziskovanjem z udeležbo otrok in odraslih, s poudarkom na pravnem vidiku. Uvedba nove evropske zakonodaje o varstvu osebnih podatkov je področje varstva zasebnosti in varstva osebnih podatkov postavila pred številne procesne in druge administrativne izzive, tudi na področju raziskovanja, še posebej občutljivi pa so ravno posegi v zasebnost najranljivejših skupin, med katere sodijo tudi otroci. Na podlagi analize sodobnih pristopov in pojmovanj otroka, pri čemer posebno pozornost namenjamo t. i. teoriji nove sociologije otroštva, ki otroka razume kot samostojni subjekt v družbi, ugotavljamo, da je raziskovanje z udeležbo otrok v mnogokaterih pogledih drugačno od raziskovanja, ki vključuje odrasle osebe. Pri tem izpostavljamo nekatera ključna izhodišča, ki narekujejo drugačen pristop k raziskovanju otrok, ter v razpravo vključujemo tudi pravni vidik varstva zasebnosti in varstva osebnih podatkov.

Ključne besede: pravica do zasebnosti, človekove pravice, varstvo osebnih podatkov, nova sociologija otroštva, soglasje

Uvod

Z razvojem družbe, industrije in ekonomije se je skozi zgodovino razvijalo tudi pojmovanje otroštva (Lawson, Jones in Moores 2004 v Hauptman in Komotar 2010, 31). Tako je otrok v 18. oz. 19. stoletju že zelo zgodaj povsem sodil v svet odraslih in pomenil pomembno ekonomsko pridobitev za družino. S prehodom v 20. stoletje se je položaj otrok začel korenito spreminjati. Njihov ekonomski prispevek je z omejitvami otroškega dela in uvedbo obveznega šolanja pričel kopneti, otrok pa je bil vse bolj prepoznan kot čustveno bitje, predvsem potrebno ljubezni in zaščite pred svetom odraslih. Otroški svet je bil tako povsem ločen od sveta odraslih (Hauptman in Komotar 2010, 32). Kot meni James (2007 v Boljka 2016, 49), je »otročstvo sčasoma prešlo v družbeno kategorijo in ni več razumljeno samo skozi razvojni kontekst, kot nekaj, kar bodo otroci šele postali«. Boljka (2016, 49) zaključuje, da so »otroci danes bitja z lastnim družbenim in kulturnim potencialom in vedno bolj profilirani kot družbena skupina«.

Tudi sociologija je otrokom in otroštvu vse do nedavnega namenjala le malo pozornosti (Corsaro 2005, 27). Corsaro (2005, 27) to pripisuje dolgo prisotni miselnosti, da ima otrok v družbi zgolj pasivno vlogo. To miselnost je konec 80. in v začetku 90. let prejšnjega tisočletja nadomestila t. i. nova teorija otroštva. Kot povzemata A. Quennerstedt in Quennerstedt (2014, 118), je ta teorija, ki je znana tudi kot nova sociološka teorija otroštva, nastala kot odgovor na »prevladujoče poglede na otroka v razvojni psihologiji in tradicionalni sociološki teoriji«. Bistvo nove teorije otroštva je v opredelitvi otrok kot aktivnih socialnih bitij, ki ustvarjajo svojo lastno kulturo, hkrati pa prispevajo tudi k družbi odraslih (Corsaro 2005, 3). Tako ne presenečajo ugotovitve P. Alderson in V. Morrow (2011, 1), da se številne ustanove, ki se ukvarjajo z javnimi in drugimi storitvami, usmerjenimi v potrebe otrok, že rutinsko posvetujejo z njimi in upoštevajo njihova mnenja ter stališča in usmeritve pri pripravi načrtov ter evalvacij. Avtorici (2011) se pri tem naslanjata na Konvencijo o otrokovih pravicah (1989), ki v 12. členu otroku, ki je sposoben izoblikovati lastna mnenja, zagotavlja pravico do svobodnega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovima starostjo in zrelostjo (Konvencija o otrokovih pravicah 1989, 12. člen). Ta načelna pravica, h kateri so se zavezale podpisnice dokumenta, skupaj z drugimi pravicami otrok iz Konvencije o otrokovih pravicah, vse bolj pridobiva na veljavi tudi na področju raziskav, pri katerih pa se v ospredje postavlja vprašanja etike, ki so lahko ključna za sam proces raziskave, izbor metod ter nenazadnje tudi za interpretacijo rezultatov (Alderson in Morrow 2011, 1).

Sodobni trendi poimenovanja otrok so tako korenito spremenili tudi vlogo otrok v raziskavah. S tem so otroci prešli iz pasivnih v aktivne subjekte raziskav, ki pa zaradi specifičnosti skupine, ki ji pripadajo, zahtevajo prilagojene pristope ter posebno varstvo pred posegi v svojo zasebnost.

Metodologija

Spremenjeni pogledi na otroka in otroštvo se kažejo tudi v postopku izvajanja raziskav. Pojavil se je trend premika iz raziskovanja »na« otrocih v raziskovanja »z« otroki (Corsaro 2005, 58). Številni raziskovalci tako na otroke ne gledajo več kot na objekte raziskovanja (oz. kot na vire, iz katerih pridobivajo podatke), ampak jih upoštevajo kot subjekte, ki sodelujejo v procesu raziskovanja (Darbyshire 2000 v Mortari in Mazzoni 2010, 3). Novi pogledi na otroke in otroštvo, ki so oblikovali tudi t. i. novo sociologijo otroštva, skupaj z vse večjim poudarkom na pravicah otrok, prav tako narekujejo nove pristope do raziskovanja z udeležbo otrok, ki se nanašajo tudi na pravne vidike raziskovanja.

Namen prispevka je tako ugotoviti, kakšne so razlike med raziskovanjem z otroki in tistim z odraslimi ter kako vplivajo na sam proces raziskovanja, pri čemer je izpostavljen pravni vidik. Zastavili smo si naslednji raziskovalni vprašanji:

1. Katera so temeljna izhodišča, zaradi katerih je raziskovanje z udeležbo otrok drugačno?
2. Kako se razlike v raziskovanju z otroci zrcalijo na polju varstva zasebnosti in privolitvi oz. soglasju k posegu vanj?

Prispevek temelji na deskriptivni metodi pedagoškega raziskovanja. S pomočjo le-te bomo opisovali, kakšno je stanje, ki ga preučujemo. Pri tem se bomo opirali na slovensko in tujo literaturo. Uporabili bomo komparativno metodo ter metodo analize in sinteze, s pomočjo katerih bomo primerjali in analizirali različne raziskave z navedenega področja.

Razprava

Posebnosti glede raziskovanja z udeležbo otrok

Po Pavloviću (1993, 129) je »otrok človek, toda drugačen človek«. Kaj torej razumemo s pojmom »otrok«? V slovenski zakonodaji pojem otroka do sprejetja Družinskega zakonika (2017) ni bil izrecno opredeljen. To se je zgodilo šele s sprejetjem zakonika,¹ saj lahko v šestem členu najdemo definicijo, ki pravi, da je otrok oseba, ki še ni dopolnila 18 let, razen če je že prej pridobila popolno poslovno sposobnost. Definicijo otroka tako prvič najdemo v uvodu omenjeni Konvenciji o otrokovih pravicah (1989), ki določa, da se za otroka šteje vsaka oseba, mlajša od 18 let, razen če ji status otroka v skladu z nacionalno zakonodajo preneha pred 18. letom (Kraljić 2014, 134). S. Kraljić (2014, 134) povzema, da s pravnega vidika roditeljska pravica praviloma traja do otrokovega 18. leta, ko nastopi »ipso iure emancipacija otroka« (str. 135). V sociološkem smislu pa npr. M. Zidar (2003, 359) pravi, da v sodobnem družboslovju otroka dojemamo kot »neoblikovano, nedoraslo, nedolžno bitje [...] za katerega velja, da ga je potrebno vsaj de iure zaščititi«.

Kako lahko takšno pojmovanje in dojemanje otrok razumemo v kontekstu raziskovanja z njihovo udeležbo? S. Punch (2002, 321) trdi, da raziskovalčevo dojemanje umeščenosti otroka in otroštva (ang. *childhood*) v družbi vpliva na njegovo razumevanje teh pojavov. Avtorica (Punch 2002, 321) navaja, da ob-

¹ Družinski zakonik je bil sprejet 21. marca 2017, vendar se je večina njegovih določb začela uporabljati dve leti po njegovi uveljavitvi, to je 15. aprila 2019.

stajata dva skrajna pola dojemanja raziskav z otroki – enako ali povsem drugače kot raziskave z odraslimi. Glede na posamezno percepcijo raziskovalca je odvisen tudi njegov izbor raziskovalnih metod. S. Punch (2002, 323–324) tako prepoznava tri temeljna izhodišča, zaradi katerih je raziskovanje z udeležbo otrok drugačno od raziskovanja, ki vključuje odrasle osebe. Eno takih izhodišč je, da so otroci, kot družbena skupina, marginalizirani v družbi, ki je osredotočena na odrasle. Otroci, navajeni, da v njihovem življenju vlada premoč odraslih, tudi ne pričakujejo, da bi jih odrasli obravnavali kot sebi enake. Kot drugo izhodišče navaja, da odrasli otroke dojemajo drugače. Strahovi, predpostavke in stališča odraslih vplivajo na njihovo vedenje do otrok. Lastne predpostavke raziskovalca o položaju otrok v družbi vplivajo na izbrane metode in interpretacijo zbranih podatkov. In nenazadnje J. Boyden in J. Ennew (1997 v Punch 2002, 324) ugotavljata, da so otroci preprosto drugačni od odraslih. Obstajajo nekatere ključne razlike, ki predstavljajo mejnik med otrokom in odraslo osebo. Med temi so npr. drugačna uporaba besedišča in razumevanje besed, relativno manj izkušenj s svetom in manjša sposobnost ohranjanja pozornosti.

Muha (2011, 36) ugotavlja, da je pojmovanje otroka v skladu z novo sociologijo otroštva prineslo številne metodološki izzive v celotnem procesu raziskovanja z otroki, pri čemer je pravzaprav največji izziv izbor metode. Ta temelji na temi in kontekstu raziskave, raziskovalci pa pri tem upoštevajo tudi kompetenčno zrelost otrok. Punch (2002, 338) opozarja, da je pri izboru metod napačno izhajati izključno iz delitve na metode, ki so primernejše za raziskovanje z otroki in metode za raziskovanje z odraslimi, temveč je potrebno upoštevati tudi druge dejavnike, kot so okolje in kultura, v kateri se raziskovanje odvija, ravno tako pa tudi kompetence raziskovalca.

Corsaro (2005, 58) izpostavlja trend, ki se je iz raziskovanja »na« otrocih prelevil v raziskovanje »z« otroki. Metode raziskovanja se sicer ne razlikujejo glede na to, ali gre za odrasle ali otroke, vendar mora raziskovalec izkazati veliko mero prilagodljivosti in inovativnosti pri prilagajanju različnih metod otrokovim fizičnim, sociološkim, čustvenim in kognitivnim sposobnostim.

Varstvo zasebnosti pri raziskovanju z udeležbo otrok

Evropski sistem za varstvo človekovih pravic velja za enega najučinkovitejših na svetu (Letnar Čeranič, 2014). Med te pravice sodi tudi varstvo zasebnosti, ki je kot človekova pravica praviloma priznana v vseh evropskih pravnih sistemih, kot tudi v širšem mednarodnem okolju (González Fuster 2015, 5).

Pomen zasebnosti je veliko več kot zgolj pravni pojem. Psihologi ga prepoznajo v dveh različnih sferah človekovega udejstvovanja, in sicer kot pov-

zema González Fuster (2015) je prva sfera intimnosti, pri kateri čutimo potrebo po ohranjanju svoje zasebnosti na ravni telesa, čustev in občutij, tej sferi nasprotna pa je javna sfera, ki zajema človekovo delovanje in izražanje v javnosti, pri katerem pa prav tako nastopa potreba po ohranjanju določene mere zasebnosti. Obe sferi zasebnosti sta pomembni in potrebni za ohranjanje lastne vrednosti ter za zaščito posameznikove podobe v družbi in odnosih na splošno (González Fuster 2015).

Novakova (2004, 248) navaja, da sodobna pravna teorija »opredeljuje zasebnost kot področje delovanja posameznika, v katerega ne sme nihče posegati brez posebnega (zakonskega) pooblastila«. Avtorica povzema tudi mnenje teorije, da je pravica do zasebnega življenja omejena z varstvom pravic in koristi drugih ter vedenjem posameznika v javnosti, pri čemer izpostavlja, da »interes posameznika po zasebnosti raste z osebnim duševnim razvojem, zato je različen od otroka do otroka celo pri isti starosti« (str. 249).

Eno izmed aktualnih področij, ki se vežejo na pravico do varstva zasebnosti je varstvo osebnih podatkov. Pirc Musarjeva, Prelesnik in Bien Karlovšek (2006, 13) povzemajo, da so bili v Evropi prvi zakoni o varstvu osebnih podatkov sprejeti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot pionirko na tem področju omenja Švedsko, ki je leta 1973 prva sprejela zakon s področja varstva osebnih podatkov. Švedskemu vzoru so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja sledile Grčija, Madžarska, Francija in Finska. Nekaj let kasneje so nato tovrstno zakonodajo množično sprejele tudi druge evropske države, med katerimi naj omenimo Nemčijo, Avstrijo, Italijo, Norveško ... S prehodom v novo tisočletje je bila do tedaj veljavna zakonodaja nato usklajevana z evropsko direktivo s tega področja (Direktiva Evropskega Parlamenta in Sveta 95/46/ES 1995).

Področje varovanja osebnih podatkov je doživelo novo obdobje z uveljavitvijo t. i. GDPR (*General Data Protection Regulation*) Uredba (EU) 2016/679 (v nadaljevanju Splošna uredba o varstvu podatkov), je začela veljati 25. maja 2016, njene določbe pa se morajo neposredno uporabljati v vseh državah članicah v dveh letih po sprejetju. Na Splošno uredbo o varstvu podatkov je vezana tudi Direktiva (EU) 2016/680 (2016). Rok za implementacijo določb te direktive v nacionalno zakonodajo je ravno tako znašal dve leti. Kot pojasnjuje Informacijski pooblaščenec Republike Slovenije,² Splošna uredba o varstvu podatkov poudarja pomen posameznika, pri čemer namen varstva osebnih podatkov ni varovanje osebnih podatkov kot takih, temveč varovanje

² Samostojen in neodvisen državni organ, ustanovljen na podlagi Zakona o informacijskem pooblaščenca (2005).

pravic posameznika, na katerega se ti podatki nanašajo (glej <https://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/pravice-posameznika>). Ena izmed ključnih zahtev Splošne uredbe o varstvu podatkov je, da mora biti soglasje pri zbiranju osebnih podatkov na podlagi privolitve³ podano jasno in razumljivo, z nedvoumnim pritrdilnim dejanjem ter dokazljivo. Veljavna privolitev mora zadostiti štirim zahtevam, in sicer mora biti prostovoljna, specifična, informirana in nedvoumna (glej <https://www.ip-rs.si>).

Poudariti je potrebno, da je področje varstva osebnih podatkov različno urejeno za javni in zasebni sektor. Za obdelavo osebnih podatkov v javnem sektorju (državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil), kamor spada tudi javna mreža vrtcev (in šol) v državi, velja predvsem, da se ti lahko obdelujejo le, če je njihova obdelava določena z zakonom oz. če je z zakonom določeno, da se nekateri osebni podatki lahko obdelujejo le ob privolitvi posameznika (v primeru otrok – zakonitega zastopnika). Tako npr. izpostavljammo Zakon o vrtcih (2005), ki v 43. členu določa zbirke podatkov, ki jih vrtci lahko zbirajo, obdelujejo, shranjujejo, posredujejo in uporabljajo. Pomemben je tudi podzakonski predpis, naslovljen Pravilnik o zbiranju in varstvu osebnih podatkov na področju predšolske vzgoje (2004), ki v 16. členu ureja zbiranje osebnih podatkov, ki jih ne ureja zakon, ampak se zbirajo na podlagi osebne privolitve staršev. Pri tem je pomembno, da je jasen namen zbiranja in obdelave podatkov ter način shranjevanja, v skladu z zahtevami Splošne uredbe o varstvu podatkov. Potrebno je poudariti, da predpis ureja soglasje tako, da so vrtci tisti, ki te podatke shranjujejo, obdelujejo in vodijo. Gre torej za podatke, ki naj bi jih zbiral vrtec za svoje evidence in namene. Ne pokriva pa primerov, ko se z otroci, vključenimi v vrtčevski program, izvaja npr. zunanja raziskava. Tak primer je pridobitev posebnega soglasja s strani zakonitega zastopnika otroka, z vsemi potrebnimi elementi za podajo t. i. obveščenega oz. informiranega soglasja,⁴ v skladu z zahtevami Splošne uredbe o varstvu podatkov.

³ Obdelava osebnih podatkov v skladu s prvim odstavkom 6. člena Splošne uredbe o varstvu podatkov se lahko izvaja, če: (1) posameznik, na katerega se nanašajo osebni podatki, je privolil v obdelavo njegovih osebnih podatkov v enega ali več določenih namenom, (2) obdelava je potrebna za izvajanje pogodbe, katere pogodbeni stranka je posameznik, na katerega se nanašajo osebni podatki, ali za izvajanje ukrepov na zahtevo takega posameznika pred sklenitvijo pogodbe, (3) obdelava je potrebna za izpolnitev zakonske obveznosti organa, kot upravljavca, in (3) obdelava je potrebna za opravljanje naloge v javnem interesu ali pri izvajanju javne oblasti dodeljene organu kot upravljavcu.

⁴ Ko posameznik razume vsebino privolitve (s čim soglaša) in tudi način, kako lahko privolitev oz. soglasje umakne (glej <https://www.ip-rs.si/zakonodaja/reforma-evropskega-zakonodajnega-okvira-za-varstvo-osebnih-podatkov/kljucna-podrocja-uredbe/privolitev>).

S. Muha (2011, 23) navaja, da se vse pogostejše odpira tudi vidik otrokove privolitve k vključitvi v raziskavo. Kot tudi povzemata Mortari in Mazzoni (2010, 14), se po mnenju različnih avtorjev še nedolgo nazaj raziskovalci pravzaprav niso ukvarjali z vprašanjem pridobitve privolitve za sodelovanje v raziskavi neposredno od otrok. V zvezi s tem je v raziskovalnih smernicah vse pogostejše mogoče zaslediti težnjo po pridobitvi tako soglasja (ang. *consent*) zakonitega zastopnika otroka, kot tudi privolitve otroka (ang. *assent*). Kot navajata Alderson in Morrow (2011, 102) izraz privolitev (ang. *assent*) se predvsem v anglosaških sistemih uporablja za privolitve s strani oseb, ki ne izpolnjujejo zakonskih pogojev (npr. starost) za podajo zakonitega soglasja. Ob tem se odpirajo vprašanja o tem, kdaj je otrok sposoben dati privolitev. Goršek (2016, 29) v zvezi s tem pojasnjuje, da otroci dosežejo privolitveno sposobnost prej kot poslovno sposobnost, in sicer pri petnajstih letih, kar sovпада s »t. i. standardom zrelega mladostnika«. Kot povzema Muha (2011, 23–24), podpisan obrazec pogosto ni zahtevan pri otrocih, mlajših od 10 let, predvsem zaradi še ne dovolj razvitih kompetenc. Tudi pri starejših otrocih, ki že znajo brati in se podpisati, je bistveno, da raziskovalec otroka ustrezno pouči o namenu in poteku raziskave ter s tem otroku tudi pojasni, k čemu pravzaprav podaja svoje soglasje oz. privolitev. Kot poudarjajo številni avtorji (glej Pyle in Danniels 2015, 3) je privolitev proces, ki je v vsakem trenutku podvržen možnosti, da se udeleženec premisli ali odloči, da privoli zgolj v nekatere dejavnosti.

L. Mortari in V. Mazzoni (2010, 15) ugotavljata, da je namen pridobitve privolitve otrok v tem, da se jim zagotovi pravica, da se lahko odločijo, če in na kakšen način je sodelovanje v raziskavi v njihovem interesu. Kako lahko to omogočimo pri najmlajših otrocih? A. Clark in Moss (2011 v Pyle in Danniels 2015, 2) ugotavljata, da raziskave z majhnimi otroki podpirajo miselnost, da so tudi najmlajši otroci že sposobni izražati mnenja o zadevah, ki vplivajo na njihova življenja. Tako številni avtorji (glej Payle in Danniels 2015, 2) ugotavljajo, da so že otroci pri treh letih sposobni izpostaviti, česa ne razumejo, in »zahtevati« več informacij, pri štiriletnikih se kaže sposobnost, da v primeru nestrinjanja z vrstniki vedo ponuditi alternativne predloge, šestletniki pa so sposobni tvoriti hipotetične izjave, kot npr. »kaj, če«. Temeljno vprašanje je tako otroška sposobnost razumevanja vsebine njihove privolitve. L. Mortari in V. Mazzoni (2010, 15) povzemata ugotovitve D. Harcourt in C. Connroy (2005), ki opisujeta metode, s katerimi sta pridobili t. i. obveščeno oz. informirano privolitev (*assent*) od skupine predšolskih otrok v Singapurju, tako da sta (Mortari in Mazzoni 2010, 15–16) svojo prošnjo za sodelovanje »dekonstruirali« v obliki, ki jo otroci lahko razumejo. Ta privolitev je bila pridobljena

s pomočjo dialoga med njima in otroki. Kot nadalje povzemata (Mortari in Mazzoni 2010, 15–16), morajo izbrane oblike komunikacije otrokom omogočiti, da razumejo, kaj raziskovalec od njih zahteva. Tako sta raziskovalki (Harcourt in Conroy 2005) otrokom pokazali pripomočke, ki so uporabljeni v raziskavi – takšne pripomočke, povsem razumljive otrokom, kot so svinčnik, papir in snemalnik ipd. Obenem pa sta jim s pomočjo risb tudi ilustrirali, kaj bosta izvajali. L. Mortari in V. Mazzoni (2010) še izpostavljata način, na katerega so se lahko otroci hitro seznanili z »jezikom« raziskave in sami predlagali, kako bi želeli izraziti svojo privolitve. Podoben pristop navajata A. Pyle in E. Danniels (2015, 4), ki povzemata različne t. i. privolitvene protokole (ang. *assent protocols*) za otroke, ki so jih razvili različni raziskovalci. Avtorici (2015) sta po preučitvi protokolov ugotovili, da jih veliko temelji na pisnih obrazcih, sicer velikokrat na različne načine prilagojenih za otroke (besedišče, poenostavljanje oblike itd.), kar pa nasprotuje ugotovitvam različnih avtorjev (glej Payle in Danniels 2015, 5), da otroci besedilo bolje razumejo ob spremljavi slikovnega gradiva. Na podlagi tega sta razvili protokol za pridobitev privolitve otrok v vrtcu s pomočjo slikanice. Celoten protokol temelji na uporabi preprostega besedišča, ki zagotavlja primerno količino informacij o raziskavi in omogoča pridobitev (obveščene oz. informirane) ustne privolitve v raziskavo s strani otrok. A. Pyle in E. Danniels (2015, 13–14) sta ta protokol za pridobitev obveščene oz. informirane privolitve otrok uporabili v dveh študijah. Rezultati so pokazali, da je bila slikanica sicer res uporabna, vendar ne samostojno orodje za pridobitev privolitve, ki ga je nujno potrebno kombinirati še z drugimi pristopi in interakcijo z udeleženci (odprtost razprave z udeleženci, možnost umika privolitve v vsakem trenutku, odzivnost raziskovalca na vprašanja otrok ipd.).

Sklep

Kot smo v prispevku večkrat ugotavljali, otroci predstavljajo specifično družbeno skupino, ki jo označuje predvsem odvisnost od odraslih. Ker nimajo možnosti vplivanja na svoj položaj, so izjemno ranljivi in potrebujejo posebno skrb ter zaščito (Črnak Meglič in Kobal Tomc, 2016, 3). Boljka (2016, 51) povzema Keyjovo (1909), ki je pravilno napovedala, da bodo v 20. stoletju otroci deležni zaščite in pozornosti, kot še nikoli poprej v zgodovini. Ta pozornost se je ob prehodu v 21. stoletje le še okrepila (Boljka 2016, 51).

Danes lahko trdimo, da so otroci v širšem mednarodnem okolju prepoznani kot posebna kategorija ter osebnosti z vsemi pravicami človeka, ki potrebujejo posebno skrb in zaščito, kar je formalno prva zahtevala Konvencija o otrokovih pravicah, ki smo jo v tem prispevku večkrat omenili. Slove-

nija je v svojem pravnem redu uveljavila vse pomembne mednarodne dokumente, ki se navezujejo na zaščito in pravice otrok. V prispevku smo analizirali obstoječo domačo zakonodajo s področja varstva osebnih podatkov, ki pri raziskovanju predstavljajo enega izmed bolj izpostavljenih vidikov posega v zasebnost. Tako smo ugotovili, da so otroci še posebej ranljiva skupina, ki se sama pomena varstva zasebnosti še ne (more) zavedati, obenem pa se otroci tudi ne znajo ubraniti morebitnim nezavednim posegom vanjo. Zato je naloga staršev kot zakonitih skrbnikov in zastopnikov, da skupaj z državo kot zakonodajalcem poskrbi za ustrezno varstvo ter zaščito otrok pred nepooblaščenimi in škodljivimi vdori v sfero njihove zasebnosti. Posebno pozornost smo namenili pridobitvi soglasja oz. privolitve, pri čemur so otroci v drugačnem položaju od odraslih. Izpostavili smo težnjo, da raziskovalec tudi od otrok poskuša pridobiti obveščeno oz. informirano privolitev k sodelovanju v raziskavi, kar nekateri avtorji vidijo tudi kot odlično priložnost, da se z otroki ravna spoštljivo, obenem pa to lahko koristi otrokovemu razvoju in ga postavi v položaj samostojnega odločevalca (Ford 2007 v Payle in Danniels 2015, 3).

V prispevku smo poskušali analizirati nekatere vidike raziskovanja z otroki, s katerimi se raziskovalci srečujejo pri snovanju in izvajanju raziskav z njihovo udeležbo, ki se razlikujejo od raziskav z odraslimi osebami. Pri razlikah smo se osredotočali na pravni vidik varstva zasebnosti in varstva osebnih podatkov kot na eno izmed področij, ki so predmet aktualnih razprav. Domet pričujočega prispevka prav gotovo ne (z)more prodreti v globine, načjenja pa razpravo o vse pomembnejši vlogi otroka kot aktivnega subjekta v raziskovanju in samostojnega nosilca pravic.

Literatura

- Alderson, P., in V. Morrow. 2011. *The Ethics of Social Research with Children and Young people*. London: Sage.
- Boljka, U. 2016. »Otroci v sodobni družbi.« V *Položaj otrok v Sloveniji danes: situacijska analiza*, ur. A. Črnak Meglič in B. Kobal Tomc, 48–65. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Boyden, J., in J. Ennew. 1997. *Children in Focus: A Manual for Experiential Learning in Participatory Research with Children*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Clark, A., in P. Moss. 2001. *Listening to Young Children: The Mosaic Approach*. London: National Children's Bureau.
- Corsaro, W. A. 2005. *The Sociology of Childhood*. 2. izd. London: Sage.
- Črnak Meglič, A., in B. Kobal Tomc, ur. 2016. *Položaj otrok v Sloveniji danes: situacijska analiza*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

- Darbyshire, P. 2000. »Guest Editorial: From Research on Children to Research with Children.« V *Neonatal, Paediatric and Child Health Nursing* 3 (1): 2–3.
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov. 1995. *Uradni List Evropskih Skupnosti*, L 281/31.
- Direktiva (EU) 2016/680 Evropskega Parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov, ki jih pristojni organi obdelujejo za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona kaznivih dejanj ali izvrševanja kazenskih sankcij, in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Okvirnega sklepa Sveta 2008/977/PNZ. 2016. *Uradni list Evropske unije*, L 119.
- Družinski zakonik (DZ). 2017. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 15.
- Ford, K., J. Sankey in J. Crisp. 2007. »Development of Children's Assent Documents Using a Child-Centred Approach.« *Journal of Child Health Care* 11:19–28.
- González Fuster, G. (ur.). 2015. »Evropski priročnik za učenje zasebnosti in varstva osebnih podatkov v šolah – gradivo za učitelje.« https://safe.si/sites/default/files/arcades_prirocnik_o.pdf.
- Goršek, A. 2016. »Otrokova avtonomija in varstvo njegovih pravic pri medicinskih posegih.« Doktorska disertacija, Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici.
- Hauptman, G., in M. Komotar. 2010. *Otroci in mladostniki v sodobni družbi*. Ljubljana: Zavod IRC.
- Harcourt, D., in C. Conroy. 2005 »Informed Assent.« *Early Child Development and Care* 175 (6): 567–577.
- James, A. 2007. »Giving Voice to Children's Voices: Practices and Problems, Pitfalls and Potentials.« *American Anthropologist* 109 (2): 261–272.
- Key, E. 1909. *The Century of The Child*. New York and London: The Knickerbocker Press.
- Konvencija o otrokovih pravicah. 1989. <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/>
- Kraljič, S. 2014. »Nadstarševstvo ali quo vadis sodobno starševstvo.« V *Zbornik v čast Karla Zupančiča: družinsko in dedno pravo pred izzivi prihodnosti; zbornik znanstvenih razprav v čast 80. rojstnega dne zaslužnega profesorja dr. Karla Zupančiča*, ur. V. Žnidaršič Skubic, A. Vlahek in K. Podobnik, 129–155. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Lawson, T., M. Jones in R. Moores. 2004. *Sociologija: shematski pregledi*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Letnar Černič, J. 2014. »Dozorevanje Listine Evropske unije o temeljnih pravicah.« *Insolvinfo*, 24. januar. <https://www.insolvinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=111652>.

- Mortari, L., in V. Mazzoni. 2010. »La ricerca con i bambini.« *Rassegna bibliografica infanzia e adolescenza* 4:4–27.
- Muha, S. 2011. »Otroci kot aktivni udeleženci raziskave: etični in metodološki izzivi.« Magistrsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- Novak, B. 2004. *Šola in otrokove pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pavlović, Z. 1993. *Psihološke pravice otroka: otrokove pravice onstran pravnega varstva*. Radovljica: Didakta.
- Pirc Musar, N., M. Prelesnik in M. Bien Karlovšek. 2006. *Varstvo osebnih podatkov: vstop v zasebnost prepovedan!* Ljubljana: Informacijski pooblaščenec.
- Pravilnik o zbiranju in varstvu osebnih podatkov na področju predšolske vzgoje. 2004. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 80.
- Punch, S. 2002. »Research with Children: The Same or Different from Research with Adults?« *Childhood* 9 (3): 321–341.
- Pyle, A., in E. Danniels. 2015. »Using a Picture Book to Gain Assent in Research with Young Children.« *Early Child Development and Care* 186 (9): 1438–1452.
- Quennerstedt, A., in M. Quennerstedt. 2014. »Researching Children's Rights in Education: Sociology of Childhood Encountering Educational Theory.« *British Journal of Sociology of Education* 35 (1): 115–132.
- Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov). 2016. *Uradni list Evropske unije*, L 119.
- Zakon o Informacijskem pooblaščenju (ZInfP). 2005. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 113.
- Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2). 2005. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 100.
- Zidar, M. 2003. »Nove-stare reprezentacije otrok in otroštva: dekonstrukcija »protektivnega« otroštva.« *Teorija in praksa* 40 (2): 357–374.

Certain Aspects of Children's Participation in Research

The article focuses on the differences between research with children and adults with a focus on the legal aspect. The introduction of new European legislation on the protection of personal data placed the area of protection of privacy and the protection of personal data under a number of procedural and other administrative challenges, including in the field of research. Particularly sensitive are the encroachments on the privacy of the most vulnerable groups, including children. Based on the an analysis of contemporary approaches and conceptions of the child, with particular attention on the so-called theory of the new sociology of childhood, which understands the child as an independent subject in society, we find that research with children's participation is in many respects different from research involving adults. In this context, we highlight some key starting points, which dictate a different approach to chil-

dren's research, and we also include the legal aspect of protecting privacy and the protection of personal data.

Keywords: right to privacy, human rights, protection of personal data, new sociology of childhood, consent